

Warszawa, 17.12. 2022

Dr hab. Katarzyna Materska, prof. UŚ
Instytut Nauk o Kulturze
Uniwersytet Śląski

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Małgorzaty Caban

pt. „System naukowej informacji wojskowej w Polsce na tle wybranych państw
członkowskich NATO. Studium bibliologiczno-informatologiczne”

przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Diany Pietruch-Reizes

1. Wstęp

W dobie cyfrowych sieci znacznie rozszerzyły się możliwości informacyjnego wsparcia wielu przestrzeni naszego życia, w tym oczywiście wszystkich obszarów nauki. Dotyczy to także zwiększenia możliwości współpracy nie tylko w ramach systemów krajowych, ale także międzynarodowych, czy wręcz globalnych.

W 2011 roku nauki wojskowe zostały skreślone z listy dziedzin nauki w Polsce i zastąpione naukami o bezpieczeństwie (o wymiarze pozamilitarnym) oraz naukami o obronności (obejmującymi problematykę sztuki wojennej). W *Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 11 października 2022 r. w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych* połączono je w nauki o bezpieczeństwie. Funkcjonujące obecnie nauki o bezpieczeństwie dotyczą więc spraw bezpieczeństwa w szerokim ujęciu, zarówno militarnym, jak i niemilitarnym. Jak podaje Hanna Batorowska nauki te obejmują także między innymi takie zagadnienia jak bezpieczeństwo informacyjne, kultura informacyjna, ochrona danych osobowych, cyberbezpieczeństwo czy walka informacyjna, (H. Batorowska: *Kultura bezpieczeństwa informacyjnego w środowisku walki o przewagę informacyjną*. Kraków 2021).

Biorąc pod uwagę, że współczesne konflikty i wojny rozgrywają się nie tylko w przestrzeni fizycznej, ale także w sieci, a skala dezinformacji, którą obserwujemy chociażby podczas wojny w Ukrainie (w 2022 roku) wpływa odmiennie na postrzeganie i ocenę pola walki przez

różne grupy społeczne, niewątpliwie kwestie związane z szybkim dostępem do najnowszych i wiarygodnych wyników nauki związanych z bezpieczeństwem (także informacyjnym), cyberbezpieczeństwem, wojskowością, nowoczesnym uzbrojeniem itd. wydają się szczególnie ważne. W gospodarce opartej na wiedzy i w koncepcji otwartej nauki chodzi o dostęp do nich nie tylko dla wojskowych specjalistów, ale także dla przedstawicieli biznesu i wszystkich obywateli zainteresowanych obronnością kraju, rozwojem nowych technologii, doktryn i rozwojem świata w ogóle, a także własnym bezpieczeństwem informacyjnym.

Z tym większym zainteresowaniem sięgnęłam do rozprawę doktorską p. mgr Małgorzaty Caban pt. „System naukowej informacji wojskowej w Polsce na tle wybranych państw członkowskich NATO. Studium bibliologiczno-informatologiczne” – przygotowaną pod kierunkiem dr hab. Diany Pietruch-Reizes. W świetle naszkicowanych wyżej informacji wstępnych, wybór tematu należy uznać za bardzo trafny, który może się spotkać z zainteresowaniem różnych grup odbiorców. Jak głosi podtytuł rozprawy, została ona zaplanowana jako studium bibliologiczno-informatologiczne, co jest tu nie bez znaczenia. Z pewnością dotychczasowe piśmiennictwo z zakresu bibliologii i informatologii (będących aktualnie subdyscyplinami nauki o komunikacji społecznej i mediach) niewystarczająco omawia działalność ośrodków naukowej informacji wojskowej i powiązaną z nimi informacyjną działalność bibliotek wojskowych. Większość literatury skupia się na wybranych placówkach jednostkowych, bez spojrzenia na ich działalność z perspektywy systemu, czy też sieci. Ta uwaga również potwierdza, że wybór tematu należy uznać za ważny dla dziedziny.

2. Charakterystyka rozprawy z elementami oceny

2.1. Strona formalna i struktura rozprawy doktorskiej

Recenzowana rozprawa jest opracowaniem liczącym 321 stron, w tym 184 strony tekstu zasadniczego, poprzedzonego spisem treści oraz wykazem najważniejszych skrótów i uzupełnionego bibliografią, indeksem osobowym, wykazem tabel i rysunków oraz czterema załącznikami (w Aneksie). Przygotowanie rozprawy cechuje dbałość o jej formę estetyczną. Tekst jest przejrzysty, ilustrowany kolorowym materiałem dopełniającym tekst.

Na tekst główny rozprawy składa się sześć numerowanych rozdziałów prezentujących kolejno: Wprowadzenie terminologiczne, System informacji naukowej NATO, Historię

resortowego systemu informacji naukowej w Polsce, Resortowy System Naukowej Informacji Wojskowej w Polsce po likwidacji CONIW, Bibliotekarstwo wojskowe i naukowa informacja wojskowa w Republice Czeskiej, System informacji fachowej Bundeswehry oraz Wnioski (nienumerowane, co zwykle budzi wątpliwości, czy odnoszą się one do ostatniego rozdziału czy też do całości pracy).

Treść rozprawy ma klarowną strukturę, podporządkowaną wyczerpaniu zagadnień wskazanych w tytule pracy. Głównym przedmiotem recenzowanej rozprawy autorka czyni „system naukowej informacji wojskowej w Polsce, na który składają się biblioteki wojskowe i ośrodki naukowej informacji wojskowej wraz ze swoimi zasobami i użytkownikami” (s. 17).

Dołączoną po tekście głównym bibliografię autorka podzieliła w następujący sposób: dokumenty niepublikowane i dokumenty wewnętrzne; akty prawne, instrukcje i dokumenty normalizacyjne; artykuły z czasopism; wydawnictwa zwarte i ich fragmenty; źródła elektroniczne. O ile pierwsze dwie kategorie nie budzą wątpliwości, o tyle rozdrobnienie literatury przedmiotu z uwagi na cechy formalne dokumentu utrudnia docieranie do informacji o publikacjach poszczególnych autorów. Sama zresztą doktorantka „zgubiła” w ten sposób kilka publikacji wymienionych w zřębie głównym pracy, np. kilkakrotnie cytowaną pozycję: K. Graczyk: *Resortowy System Informacji Naukowej i Technicznej*. W: Centralny Ośrodek Naukowej Informacji Wojskowej... Warszawa 2005 – zob. przyp. 222, 227, 232, 252,

2.2. Cele, tezy, metodologia

Teza postawiona przez mgr Małgorzatę Caban, iż zaniedbania usprawniania badanego systemu doprowadziły do tego, iż „aktualnie nie spełnia on już swojej roli i nie jest właściwym wsparciem dla Polskich Sił Zbrojnych” (s. 17) jest początkowo nieco zaskakująca, ale w całej pełni została potwierdzona przez autorkę w jej badaniach. Ta właśnie teza wyznaczyła cel główny pracy, czyli „zaprezentowanie stanu obecnego i perspektyw rozwoju systemu naukowej informacji wojskowej w Polsce, a także porównanie go z adekwatnymi systemami w Republice Czeskiej i w Republice Federalnej Niemiec”. Za dobrze postawione uważam także cele szczegółowe wyszczególnione przez badaczkę na s. 18 rozprawy.

Do celów zgromadzenia materiału badawczego autorka posłużyła się metodą analizy i krytyki piśmiennictwa jako zasadniczą metodą badawczą. Dodatkowo, w badaniach

empirycznych, wykorzystwała technikę wywiadu niestandardyzowanego w socjologicznej metodzie pytań i odpowiedzi z pracownikami wybranych instytucji. W tym celu odbyła kilka wizyt studyjnych w różnych bibliotekach i ośrodkach informacji w kraju, w Niemczech – w Bonn (w ramach stypendium KAAD) oraz komunikując się elektronicznie z placówkami czeskimi.

Do rozstrzygnięcia głównego problemu badawczego i wyciągnięcia wniosków zastosowała metodę systemową, lokującą jednostki zajmujące się nauką informacją wojskową w systemie, który z założenia ma tworzyć spójną całość, zastosowała także metodę porównawczą (pomiędzy instytucjami i krajami) (s.20).

W mojej generalnej ocenie zastosowanie tych metod było właściwe dla rozwiązania głównego problemu badawczego. Niestety, gorzej Autorka poradziła sobie z drugą częścią celu głównego, tj. zaprezentowaniem perspektyw rozwoju systemu naukowej informacji wojskowej w Polsce. Wskazała co prawda wizję systemu naukowej informacji wojskowej stworzoną przez CONIW, wraz z wszystkimi jej kluczowymi założeniami, jako wizję mającą przyszłość (s. 184), ale tego wątku szerzej nie rozwinęła. Tymczasem w funkcjonowaniu systemów informacyjnych zachodzą znaczące zmiany, chociażby takie, że mocno zaznacza się w nich wpływ środowiska sieciowego, wymuszając zmianę sposobów porządkowania i organizowania zasobów. Warto zwrócić tu uwagę na nowe podejścia do zagadnień opracowania rzeczowego cyfrowych zasobów, co jest kluczowe dla użytkowników końcowych będących użytkownikami sieci, samodzielnie korzystających z technologii i cyfrowych narzędzi informacyjno-komunikacyjnych bibliotek i ośrodków informacji. Oczekiwałam, że w studium bibliologiczno-informacyjnym te sprawy wybrzmiały wystarczająco mocno. To prawda, że doktorantka opisała rzeczywistość informacyjną w rozpatrywanym przez nią systemie, w którym wciąż mowa o tradycyjnych językach informacyjno-wyszukiwawczych (JIW), hasłach przedmiotowych i dopiero zasygnalizowano stworzenie bazy deskryptorów uwzględniających słownictwo z zakresu nauk o bezpieczeństwie. Tym bardziej zabrakło mi odniesienia do nowych sieciowych systemów organizacji wiedzy bazujących na kontrolowanym słownictwie, takich chociażby jak sieciowe tezaury czy taksonomie, jako systemy, które zdecydowanie należałoby rozwijać. Ponadto, rozważając perspektywy rozwoju systemu naukowej informacji wojskowej, można było wykorzystać metody scenariuszowe czy inne metody strategicznego zarządzania informacją. Zgadzam się natomiast z atrybutami sprawnie funkcjonującego systemu naukowej informacji naukowej, o których badaczka pisze we wnioskach końcowych (na s. 183). a do których

dodałabym zarówno infrastrukturę technologiczną (kompatybilne systemy sieciowe) jak i spójność terminologiczną opracowania rzeczowego opartą na standardach kontrolowanego słownictwa.

2.3 Uwagi terminologiczne

Do swoich rozważań terminologicznych mgr Caban wprowadziła pojęcia bibliotekarstwa wojskowego, naukowej informacji wojskowej rozpatrując relację pomiędzy pojęciami informacji naukowej i dokumentacji oraz informacji wojskowej i obronnej. Za niewiele wnoszącą część uznaję szukanie w kontekście podjętego tematu relacji pomiędzy pojęciami „system” i „sieć” – tym bardziej, że wiele przytaczanych definicji pochodzi sprzed 20-30 lat, a więc odnoszą się do zupełnie innych realiów w świecie informacji. Ponadto w całej pracy pojęcia te wielokrotnie się przecinają i termin „sieć” wielokrotnie pojawia się chociażby w nazwach takich jak; „resortowa sieć biblioteczna” (np. s. 82-82) rozumiana jako część resortowego systemu informacji naukowej.

Autorka mogła arbitralnie przyjąć pojęcie systemu, gdyż takie utrwaliło się w informacji naukowej, lub podając argumentację hiszpańskich bibliotekarzy przytaczaną na s. 20, zbieżną z powszechnie przyjętym w informatologii rozumieniem systemu („W systemie wszystkie jego elementy mają te same cele, dlatego powinny być wspólnie zarządzane i tym samym powinny tworzyć wspólną całość”). Przekonująco natomiast brzmi stwierdzenie Autorki, że „na sprawne i efektywne współdziałanie jednostek w ramach systemu składa się kilka zasadniczych elementów, są nimi przede wszystkim: efektywna infrastruktura techniczna, spójne regulacje prawne i wspólnie realizowane projekty oraz możliwość wzajemnej wymiany poglądów i doświadczeń” (s. 92). Taki zresztą układ stał się wyznacznikiem układu treści w rozdziale 4.2. „Funkcjonowanie systemu NIW” (w tytule rozdziału należałoby rozwinąć skrót NIW). Do przytoczonego stwierdzenia Autorki dodałabym jeszcze osoby (specjalistów informacji i użytkowników systemu). Zagadnieniom zapewnienia pracownikom fachowości wymaganej w systemie mgr Caban poświęca niewiele miejsca.

Za błędne uznaję włączenie zagadnień związanych z opracowaniem rzeczowym zasobów resortowego systemu informacji naukowej do rozdziału poświęconego infrastrukturze technicznej. Rozumiem, że zagadnienia nowoczesnych sposobów reprezentacji informacji i wiedzy w sieci ściśle wiążą się z rozwojem nowych narzędzi informatycznych (i takie

pewnie było myślenie autorki rozprawy), jednakże metody opracowania rzeczowego jako takie nie należą do infrastruktury technicznej.

Mimo kilku wspomnianych wyżej uwag krytycznych, generalnie rozprawę doktorską mgr Małgorzaty Caban oceniam wysoko zarówno pod względem metodologicznym jak i merytorycznym. Poniżej formułuję jej ocenę w odniesieniu do standardowych kryteriów szczegółowych.

1. Czy rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego?

Rozprawa doktorska mgr Małgorzaty Caban jest pierwszym systemowym spojrzeniem na działalność informacyjną w zakresie naukowej informacji wojskowej w Polsce, dodatkowo poszerzoną o funkcjonowanie podobnych systemów w wybranych państwach członkowskich NATO (Republice Czeskiej i RFN). Zastosowanie metody porównawczej pomiędzy krajami i wskazanie rozwiązań niemieckich (Bundeswehry) jako wzorcowych można uznać za nowatorskie, perspektywiczne i pomocne dla decydentów przyszłych rozwiązań systemu naukowej informacji wojskowej w Polsce. Zgadzam się z doktorantką, że oceniając obecny stan faktyczny „należy się zastanowić, czy w rzeczywistości właściwym jest jeszcze używanie w tym wypadku określenia system” (s. 184).

Rozprawa jest logicznie uporządkowanym i solidnie udokumentowanym badaniem rozwoju systemu naukowej informacji wojskowej w Polsce, by dojść do analizy stanu aktualnego, na tle wybranych państw członkowskich NATO. Bez tego historycznego rozwoju (kilkudziesięciu lat) poszczególnych instytucji, sieci i systemów trudno byłoby właściwie ocenić sytuację bieżącą.

Cel rozprawy został sformułowany jednoznacznie i dobrze został zrealizowany, z zastrzeżeniem do części perspektywicznej. Autorka w przekonujący sposób dowiodła postawionej tezy.

2. Czy rozprawa doktorska wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata?

Temat podjęty w recenzowanej rozprawie lokuje się na pograniczu kilku dyscyplin naukowych w ramach dziedziny nauk społecznych - nauk o zarządzaniu i jakości,

nauk o polityce i administracji, nauk o bezpieczeństwie (w kontekście pozamilitarnym), a w szczególności nauk o komunikacji społecznej i mediach. O znaczącej wiedzy Autorki w zakresie przedmiotu rozprawy świadczy nie tylko sprawne wykorzystanie źródeł, ale także ich umiejętne omówienie i zinterpretowanie w świetle literatury przedmiotu i postawionych celów. W wykazie wykorzystanej literatury widnieje sporo publikacji obcojęzycznych.

3. Czy rozprawa doktorska potwierdza umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej?

Trzeba uwzględnić, że „środowisko wojskowe, z uwagi na oczywisty aspekt bezpieczeństwa ma często charakter zamknięty, hermetyczny, trudno dostępny dla osób cywilnych” (s. 20), w którym część dokumentów, to dokumenty niejawne. Dodatkowym utrudnieniem w docieraniu do informacji może być międzynarodowy kontekst badań. Autorka dowiodła, że potrafi radzić sobie z takimi problemami. Jako kolejną pozytywną cechę pracy badawczej autorki należy wskazać bardzo staranne dokumentowanie przytaczanych informacji zarówno licznymi uwzględnionymi aktami prawnymi, ale także dokumentami niepublikowanymi i dokumentami wewnętrznymi, co znajduje swój wyraz w pracy w 522 przypisach, głównie wskazujących.

Postawione w rozprawie zadania badawcze Autorka rozwiązała prawidłowo, demonstrując dojrzałość metodologiczną. Pozytywnie zwraca także uwagę umiejętność formułowania własnych krytycznych (i uzasadnionych) ocen.

Rozprawa powstała między innymi na podstawie bogatych źródeł prawnych i niepublikowanych, które Autorka nie tylko zidentyfikowała, ale i wnikliwie przeanalizowała.

Od strony redakcyjnej rozprawa została przygotowana starannie, chociaż jak wspomniałam wyżej, autorka nie ustrzegła się drobnych przeoczeń i tzw. literówek. Rozprawa wyposażona jest też w poprawny i starannie opracowany aparat naukowy.

Przedstawioną do recenzji pracę doktorską cechuje dobry styl, zwięzłość, jasność i komunikacyjność języka naukowego. Autorka w przekonujący sposób umie dowodzić swoich racji, popartych badaniami.

4. Wniosek końcowy

Praca jest z pewnością cennym wkładem do dorobku bibliologii i informatologii, sytuowanych obecnie w naukach o komunikacji społecznej i mediach.

Przedłożoną rozprawę doktorską „System naukowej informacji wojskowej w Polsce na tle wybranych państw członkowskich NATO. Studium bibliologiczno-informatologiczne” mgr Małgorzaty Caban oceniam pozytywnie i stwierdzam, że spełnia ona wymagania stawiane rozprawom doktorskim. Wniosuję o dopuszczenie mgr Małgorzaty Caban do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Krzysztof Pretorius